

1478.367

ГРИГО́РИЙ КВІ́ТКА

(ОСНОВЪЯНЕНКО).

И Ё́ГО ПОВІ́СТІ.

СЛÓВО НА НÓВИЙ ВІХОДЪ КВІ́ТЧИННИХЪ ПОВІ́СТЕЙ.

НАПИСА́ВЪ П. ВУЛІ́ШЪ.

САНКТПЕТЕ́РБУРГЪ.

1858.

Here.

ГРИГО́РИЙ КВІ́ТКА

(ОСНОВЪ ЯНЕНКО)

И Ё́ГО ПОВІ́СТІ.

Ян

СЛОВО НА НОВИЙ ВІХОДЪ КВІТЧИНИХЪ ПОВІСТЕЙ.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.

1858.

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ

съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлено было въ Ценсурный Ко-
митетъ узаконенное число экземпляровъ. С. -Петербургъ, 30 октября
1858 года.

Ценсоръ Палаузовъ.

1478.367

ВЪ ТИПОГРАФИИ П. А. КУЛИША.

ГРИГОРІЙ КВІТКА П ЇГО ПОВІСТІ.

Не оди́нь істóрижъ словéсности — отъ п Тикно́ръ (¹) недáвно — постерега́въ той зако́нъ дѣху людського, що словéсность процвіта́е въ народі въ годину ёго сїли п слави госудáрственної, п пада́е зъ упа́дкомъ на́ціі. Отъ же істóрия Славя́нськихъ народівъ доводитъ іноді сѣму ї протівне. Іна́че недáвно смія́всь усякий Европе́ць псѣ Чѣхівъ, що вони, поки́нувши Німе́цьку госудáрствену словéсность, силкуютця писати по-Чѣські; а тепѣрь Німці опіеують по-Німе́цькі істóрию Чѣської словéсности! Нема́е въ Чѣхівъ свого короля, нема́ свого сенату, нема́ свого пароднёго війська; Чѣхи — Австрійська губѣрнія, а словéсность Чѣська процвіта́е що-ро́ку кра́нче, обійма́е собою́ більше да́ більше трудо-

(¹) History of Spanish Literature.

II

любцівъ, людей зъ великою головою, и живуть Чехи могутимъ, самостайнимъ дѣхомъ у словесности, не живучи особнимъ королѣвствомъ. Ищѣ ближче передъ нами Польша. Огласили себѣ Поляки віршами й доброю прозою щѣ за королівъ своїхъ; тилько жъ піднялась їхъ мова до найкрасчої форми, до найбільшої сили своєї тогді вже, якъ сусіде їхъ край міжъ себѣ поділили. И такъ, якъ Евреї на ривахъ Вавилонськихъ, такъ вони заголосили тогді на весь свѣтъ своїмъ Мицкевичемъ и іншими поетами; спомянули всі добрі й ледачі вчинки своїхъ прѣдківъ, и всякі давні пригоди и триумфи гарною историчною мовою описали. На диво процвіла словесность Польска по великихъ, кривавихъ руінахъ нації! Польскій духъ, не маючи собі притулку въ твердіняхъ и вольнихъ оселяхъ, вселився въ живѣ слово, которого не зруйнує ніяка сила, коли ёго самі Ляхи не зневажають. Приходить часъ и показуютьца вже ознаки, що восторжествує въ мірі розумний духъ надъ уеякою іншою силою. Отсе жъ не дурно оживають національности: се народи заявляють передъ свѣтомъ своѣ право на духовне господство поручъ изъ іншими народами. Не поети, не философи, самохитъ, по волі незанузданого разуму, оглашають найглибші тайни своєї

III

рідної національності: се народи викидають усякий свою корогівъ, иззиваючи зо всього світу великодүшнихъ на святе діло чоловіколюбства. Коли настане сподівана робота по сёмъямъ, що кожна велика сёмъя, чи Чеська, чи Сербська, чи Болгарська, труждатиметця сама для себе, для общого добра сёмъянъ своїхъ, — Господь оди́нъ те знае, а волю ёго почуло вже багато віщихъ душъ, и обизвало́сь по всёму світу.

Не ині́ко жъ розуміємо ми й исторію словесности Южно-Рүської Української. Не було її, опрічь пісні, тогді, якъ Южна Русь була могущимъ Варязькимъ царствомъ; не процвіла вона й тогді, якъ боролись ми съ Польщею и »розлилась козацька слава по всій Україні«; ніхто не здүмавъ написати книжку по-народньому ні за Мазепи, ні за Розумовського, бо не прийшовъ инце часъ людемъ одъ сна возставати. Исторія бо народу не те, що исторія царства, або гетьманства. Царство Южно-Рүське возмужало, царство Южно-Рүське розділилось само на себе и занепало; гетьманство схопи́лось, якъ вітеръ середъ степу; бушовало, пустошило все округи́ и зникло; а народъ, сей исполнень самостайного дүха, и за Варягівъ, и за гетьманівъ, лежавъ у сповитку; колихали ёго сякъ и такъ; перебуло въ ёго всякихъ

нянєкъ; близько дохóдило й до тóго, щобъ ёму навѣки остáтись недорікою и Христа-ради тиня́тись поміжь дорóслими брата́ми.... Отъ же Бо́жа во́ля такъ не суділа. Озвáлась диті́на своїмъ слóвомъ, почала́ разу́мні рѣчи глаго́лати; и отъ, тепе́рь тілько почина́етця настоя́ща жи́знь на́шого Ю́жного Ру́ського плéмя; одъ на́шого тілько ча́су пі́йде настоя́ща ёго́ истóрия поміжь наро́дами; а то все бу́ла ді́тська ка́зка....

Диву́ютця лю́де, вбача́ючи несподі́ване діво, и розу́мний тілько зро́зуміє, що воно́ появи́лось тимъ же поря́дкомъ и зако́номъ, якъ появля́етця весня́ний цві́ть по́слі холо́дної хуртові́ни. Ува́жъ бо вся́ке, що́ то бу́ло за лю́те время, що́ то за до́вге лихолі́тте бу́ло для всёго́ на́шого кра́ю! Ище́ неда́вно тілько вгамова́лась Крї́мська ді́ча на на́шому по́лудні, ище́ неда́вно, зъ бідóю попо́ламъ, того́бчня Украї́на зла́годилась на жи́тте вкў́пі зъ на́шою, — неда́вно покрито́ сякъ-такъ той вели́кий грі́хъ старосві́тського Моско́вського бо́ярства, Андру́сівський той миръ, що́ для впо́кою сво́го розі́драли бо́яре Украї́ну на́двое и наго́товили кривáвихъ бучь на до́вгі ро́ки. Неда́вно жъ почали́ й одъ сівера поглядáти на на́шу сто́рону ласка́вимъ по́глядомъ и вбачáти въ насъ щі́ру прѣдсею́ Русь, котóра бажа́є въ се́бе до́ма од-

ного впокою, щобъ пожити на рідній, кров'ю одкупленій землі такъ, якъ Богъ пославъ її на розумъ. Опинілась Україна, після довгої заверу-хи, мовъ у захисті, и гді вже співати пісень про поля, на котóрихъ »кістки хрустять, шаблони понерероскóлоні бряжчять«, а почала думати довгу думу про своє сільске громадське житте, — и отъ, явивсь на Україні поэтъ безъ »шаблі булатної, безъ бандури подорожнєї«, Квітка. Не до козаківъ вінъ про військові речі слово обертáе: обертáе вінъ слово до хуторянь, и дає їмъ науку тихого, богобоязливого життя, докоряючи їхъ новими гріхами. Отсе жъ не въ философській голові, а живимъ живцемъ передъ нами стоить доводъ, що истóрия народівъ, починаючись войною, появляє насто́ящу народню жизнь тільки підъ криломъ благого міру, и тогді-то вже обрítáе вона своє прáво на увагу й шанóбу всьогосвітнєго розуму.

Не бóду тутъ викладувати, якъ почалась книжня словесность народня Українська. Нехáй охóчий прочитáе въ мо́му слові при толкованій по-Москóвськї »Чóрній Рáді«. Оберну́сь прóсто до свого писáтеля: Квітки, хто вінъ бувъ и яку дóлю мавъ на світі, пишучи свої дівні повістї; а далі покаж́у, въ чóму сила й красá ёго писáній, и

якімъ великимъ свѣрбомъ обладає на́ша до яко́-гось ча́су невеличка словѣсность.

Есть підъ самімъ Хѣрковомъ село́ Осно́ва. Давно́ вже владіють нимъ панове́ Квітки. У се́му-то селі́ родивсь и нашъ Григо́рій Те́доровичъ Квітка, и по се́му-то селу́ прибра́въ собі на-да́не імя *Основа́нко*. Пра́дідь и дідь є́го полковникова́ли въ Слободські́хъ полка́хъ и оборо́няли одъ Тата́ръ свою́ сто́рону, кото́ра тогді́ розляга́лась ище́ малолодне́ю пусти́нею. Бо Сло-бодська́ Україна́ почала́ заселя́тись тілько́ за Хмельни́цького, якъ прии́шло́сь кру́то козака́мъ и посполі́тимъ одъ військóвихъ бучь и заве́рухъ на старі́й Україні. Вихóдили тогді́ корогва́ми и кúпами військóві лю́де и прóстїі селя́не изъ старóї, Пóльскої Україна́ на нову́ Україну, Мос-кóвську, на ті́ї «украї́нниі» зéмли Москóвського ца́рства, що неда́вно на́звані Хѣрківсько́ю губе́рнією. Рідь на́шого Квітки, б́вши значнимъ и вельмо́жнимъ ро́домъ, займа́въ собі на простóрі що-найлю́бїйші займанщи́ни, и Григо́рій Те́до-ровичъ родивсь у до́мі *па́нському*, ба́гатому. Отъ же у ті́ї ча́си, десяти́въ сімъ чи вісі́мъ рікъ наза́дъ, па́нство кругóмъ Хѣркова́ жило́ собі прó-сто, по-старосе́вітські, по-коза́чі, и нашъ писа́-тель зъ-ма́лку чувъ у оте́цькій господа́ і всею́ди

VII

по околиці щіру Українську мову, примазану тільки въ случаяхъ церемоніи дѣ-якими Москóвськими словами. Звичай жъ у панівъ були, въ щоденній жїзні їхъ, ті жъ сáми, що й у посполитихъ: и родіни, и крестіни, и весілля, и похорони одбувались такъ сáмо въ панському домі, якъ и въ простацькому, хибá зъ більшою пихою й достаткомъ. Се вже въ недáвні чáси почали Слобожанські пані одъ поспільства зовсімъ одрізнитись и заводить усé въ своїхъ домахъ по-инозёмному; въ недáвні чáси почали вони чужозёмними мовами пишнітись, а свою рідну мужічою взивати. Тимъ-то й знавъ Квітка всі звичай нарóднёго бїту такъ дóбре, якъ ні одному пану зъ новомóднёго дому знати не мóжна, тимъ вінъ писавъ такою щірою нарóднёю мовою, наче й не чувъ зъ рóду іншої мóви; тимъ вінъ и по-Москóвські писавъ нескладно, що то бувъ ёму язигъ не-рідний, а въ Москóвськихъ школахъ Квітку не ўчено.

Ще не було тогді въ Хáркові университета, и духовний коллѣгиумъ Хáрківський, бравъ гóру надъ усіма школами по Слободській Україні. Съ коллѣгиума виходили всі люде, котóрі були верховóдами Українського панського товариства; коллѣгиумъ давáвъ тонъ домашнімъ поважнимъ розмовамъ, нахиляючи рóзумъ до Письма Свято-

го и до нау́ки святи́хъ оте́ць Це́ркви. Ни́жчі шко́ли для дво́рянъ бу́ли при монастиря́хъ, на кшталть семіна́рій, а для поспі́льства чи й небага́тихъ панкі́въ — при церкв́ахъ; и вся премудро́сть тогоча́сної пе́рвої нау́ки верті́лась на чита́нні книгъ церко́внихъ, на співа́нні церко́вному да на писа́нні кру́чкова́тими лі́терами. Ті́лько поча́токъ ари́мети́ки да де-що зъ исто́рії ца́рівъ и коро́лівъ перепа́дало одъ наста́вникі́въ учени́вамъ у ни́жшихъ шко́лахъ. Ла́тій же и вся́ка і́нша премудро́сть процві́тала въ ко́лле́гїумі, до ко́торого бі́льшъ уча́зали попо́вичи, ни́жъ пани́чі. Бо не бага́то тре́ба бу́ло то́гді нау́ки па́нському си́нові, щоби́ до́бре госнода́рюва́ти, щоби́ пова́жно по́йти військóву ша́блю и не мо́вчки сиді́ти въ ко́мпані́ї, якъ за́йде розмо́ва про поча́токъ сві́ту, про пото́пъ, про ца́ря Кі́ра, чи А́лекса́ндра Македо́нського и і́нші та́кіі ре́чи, ко́торими то́гді ба́вилось па́нське ста́рше това́ри́ство за до́вгими оби́дами, вече́рями и підъ гу́ля́нцїй ча́сь, якъ мо́ло́дші або́ танцю́ють передъ ни́мъ, або́ гаса́ють на ко́няхъ и весе́ля́тця мо́лоде́цькими і́грами. Ти́мъ - то розу́мний ши́ць, або́ черне́ць, бу́въ пайлю́бїйшимъ го́стемъ у старо́сві́тськихъ Слободе́вськихъ па́нівъ; ти́мъ вони́ бу́ли прихі́льні до церко́вної слу́жби; ти́мъ и вся жи́знь і́хъ, одъ ко́лі-

ски до домовіни, воділась духомъ православної Церкви. Можна сказати, що въ законі Господнєму була воля їхъ и поучались вони закону Божо-му день и ноць. Нехай же не подумає хто, що се було якесь святé товариство, безъ гріхівъ и неправдъ мирськихъ: и гріхі, и неправди творились у ті часи тако жъ, якъ и теперъ; тільки що люде шукали собі науки, помочи й поправи найбільшъ у Письмі Святóму, найбільшъ у церковному глаголі, не вдаючи́сь у інші науки. Чи добре вонó було, чи ні, и якъ повелось послі Слободськóму товариству, про те нехай скаже хто інший; ми жъ хілимо річь икъ томú, що й Квітка Григорій учивсь читати й писати, а запевне й науки віри Християнської, дома, у ченця зъ монастиря, а послі вчивсь дальшої науки у монастирській школі.

Зъ-малку бувъ вінъ собі хирненький, золотушний и зовсімъ бувъ осліпъ одъ золотухи. Світъ ёму одкривсь на шестóму годі, якъ повезла ёго мати молитись Богу въ Озерянський монастирь. Прозрівши въ дому́ Божо́му, маленький хлопчикъ возгоривсь ревно́стю до Божого дому, и на двана́дцятóму годі почавъ бла́гати отця́ й матіръ, щобъ благослови́ли ёго на чернечу монастирську жизнь. Удержували ёго до якогось ча-

су отець и мати, не доймаючи віри молодому серцю, и рісь нашъ Квітка дома зъ старшимъ братомъ и тромá сестрами, ходячи часто до церкóвъ Бóжихъ и іздачи мо́литись Бо́гу у близькій мо-насти́рь, де пробува́въ у ченцяхъ ёго́ рідний дядь-ко. Той-то, ма́бутъ, найбільшъ заохóчувавъ о́т-рока до йночества.

Отець и мати, прокла́дуючи си́нові доро́гу до старшиновáння міжъ панáми въ пóвному зрості, зачисля́ли ёго́, черезъ багáтихъ родичівъ, то въ лейбó-гвардію, то въ герóльдію, то въ полёві полкі; на сімнáдцятóму годі мавъ вінъ ужé ка-питáнський чинъ, не ба́чивши въ вічи ніяко́ї слўж-би. Такъ тогді вислўжувалось и насідáло старши-новáти надъ убо́гими служакáми всяке багáте па-неня́, бо найбільше́е прáво давáвъ тогді чоловiко-ві рiдъ ёго́, а не рóзумъ и дотéпность. Такъ ні-кчёмно чiсливсь то́ тамъ, то сямъ и Квітка, про-живáючи дóма, абó виїжджáючи, замiсть слўжби, до старшóго на бéнкеть, чи на поклóнь. Якъ зник-ло коза́цтво зъ своїми ви́борами на Вкраїні, па-ні поробiлись домонтаря́ми и бенкетаря́ми, пла-ти́ли чини́щ канцеля́риямъ, поси́лáли гостiнці на-чáльникамъ, куповáли собi чинí зáмолоду, почи-на́ючи одъ пелюшóкъ, а робóтою, ша́блею и рó-зумомъ дохóдили ви́щчоi чéсти хибá убо́жшi міжъ

XI

німи, котóримъ по домáмъ нічимъ було гараздъ ору́довати.

Отъ же, вбачаючи нікчёмность, ледарство и суету́ тако́го біту пáнського, надума́всь нашъ Квітка покинути миръ и йти въ ченці, бо хірне ёго здоров'є не дозволяло ёму служи́ти воіномъ, чи граждани́номъ, несучи́ всю тяготу́ служби, а мо́же такі й не зви́къ у труда́хъ жизнь провожда́ти и, якъ тамъ ка́жуть, по бу́рному житейському мо́рю кораблёмъ своїмъ керова́ти, а більшь ёму було по́нутру на одному́ місті сми́рно сидіти, молитва́ми ду́шу поживля́ючи, чита́ннямъ побожнихъ книжо́къ ба́витись да сільськими погуля́нками и келійними бесéдами безъ тревóги сво́е вре́мя корота́ти. Два́дцять-два го́ди було ёму, якъ пішо́въ вінъ у монасти́рь Ку́ряжинський (вісімъ версть одъ Ха́ркова) и наді́въ черне́чу по́слушницьку оде́жу. Не тре́ба жъ то́го монасти́рського ёго побу́тку уважа́ти за яке́сь суро́ве йночество. Більшь для то́го прожива́въ Квітка въ монасти́рєві, щобъ бли́жче знахо́дитись коло до́му Бо́жого и більше сво́ю ду́шу молитва́ми и пісносло́виємъ священнимъ насища́ти, не чу́ючи мирського го́мону, сміхотво́рства и не ба́чачи зблі́зька ско́ківъ, викрута́сь и вся́кихъ мирськихъ забаво́къ, до котóрихъ молода́ душа́ ёго, не згіршъ, якъ и въ

іншихъ людѣй, квапілась. А про те вертавъ вінъ почасти до отецького дому и проживавъ зъ отцемъ-матірью и зъ старшимъ, уже жонатимъ, братомъ, якъ мирянинъ, у чернечому жупанкові, поки душа ёго починала зновъ нещевати о грѣхахъ своїхъ, зновъ одверталась одъ міру и жадала непрестаннихъ молитовъ, непрестанного піснословія церкѣвного, сама не знаючи, чимъ заспокоїти свою невідому для розуму тревѣгу. А була та тревѣга не щѣ інше, якъ поривъ поэтїчного дѣху вїлитись у краснихъ рїчахъ, у висѣкихъ розмовахъ съ чоловічимъ сѣрцемъ, у хвалѣбнихъ пісняхъ Создателеві всякої красотї, котѣру ѡко вбачае, сѣрце чѣе и розумъ познае. Тїсно було нашому юношї въ монастирѣві и не до вподѣби середъ мирського товариства. Ходивъ-нудивъ вінъ сюдї й тудї, мавъсь по свїту чужо-страннимъ гѣстемъ, котѣрого ніхтѣ не знае и котѣрому ні до кого зъ щїрою, зъ одкрїтою до дна душѣю обернутись; проживавъ дома, вертавъ у монастирѣ, а послї зновъ ёго тягло до рїдної стрїхи, до старѣго отця-матери, до людѣй, котѣрихъ полюбивъ зъ-малечку. Булі, вѣжутъ, и інші позїви, котѣрі не давали молодѣму ченцѣві смїлости на-вїки клобукѣмъ гѣлову накрїти. Примушавъ вінъ себе їнодї до найважшихъ по-

ХІІІ

слуханій чернечихъ, не вважаючи на своє плóхе здоров'є, силковавсь перемогті свою живу натýру, занедбати миръ зъ ёго утíхами и до келéйного життя себе вправити; а сёрце ще голоснiйшъ обзивалося, ще гiрше підъ чóрною рясою бунтова́лось, и такі перемогло ёго прихiльностъ до iночества, надану ёму зъ-мáлку побóжною мáтiрью и наставниками-ченцiями. Пробúвши чотiри гóди послухникомъ, не постригсь у ченци Квiтка и вернúвсь жити въ Оснóву.

Оснóва лежить підъ самiмъ Хáрковомъ. Стáрший братъ Квiтчинъ любiвъ водiти хлiбъ-сiль зъ великими панáми и самъ живъ пáномъ на всю гýбу. Чернець нашъ привiвкъ помáлу до мирськóго товариства и ёго забáвъ, огóтвавсь мiжъ свiтовiми людми и незабаромъ ставъ найлюбiйшимъ чоловiкомъ у комнáнiї. Щó вiчитавъ вiнъ у побóжнихъ книжкáхъ, щó зъ-мáлку возлюбiла ёго душá, те остáлось при ёму до конця дней (розумiю охóту до розмóви про Божéственнi рéчи, про Християнськi дiлá; розумiю молiтвенностъ у цёрквi й на-самотi, котóрою вiнъ живiвъ и обновлявъ свою дúшу); а до тóго полюбiвъ вiнъ книжки исторiчнi, пiльно прицiвсь за великихъ поэтiвъ и возревновáвъ Християнською рéвностю до дiлъ громадськихъ. Де щó на добрó людямъ

починалось, туді він устрявавъ з́аразъ и не жаловавъ ні праці, ні кошту. Тоді саме заводився университетъ у Харкові; тоді починали Харківці дбати про городський театр; тоді стали мірковати про училище для дворянських дочокъ — институтъ. Всюди приложивъ свого труда нашъ Квітка. При университеті почавъ издаватися журналъ «Украинскій Вѣстникъ»; Квітка напечатавъ дещо въ журналі изъ своїхъ первихъ починківъ литературнихъ, а послі бувъ ёго й редакторомъ, укўпі зъ іншими трудолюбцями. Институтъ для дворянських дочокъ бувъ ёго мисль и ёго діло; вінъ положивъ на се училище мало не весь свій достатокъ; а театръ вінъ піднявъ изъ нікчёмности, ставши въ 1812 чи 1813 годі ёго директоромъ. Якъ розумівъ, по своému вікові, такъ и чинивъ добро нашъ Квітка. Теперъ уже ні оди́нь високій талантъ не стане заводити института, бо задумались розумні люде надъ вопросомъ: що було бь лүчче для товариства: чи щобъ наши сестри й тїткі росли дїкимъ бурьяномъ по Вкраїні, чи — понаучувались у пансіонахъ и институтахъ носити дорогю одѣжу, знай переміняючи її по моді, тратити на инозѣмне домоводство и инозѣмну гостинность великі гроши и розмовляти язїкомъ, которий одрїзняє їхъ одъ

усіхъ *невоспѣтанихъ* и одъ селянъ, якъ чужоземоць. Щѣ й теперъ *жестоко* слово сіє, и не багато людѣй зможуть ёго слухати: що жъ дорікати Квітці *рѣвностью не по разуму?*... Не було въ Хárкові ніякого доброго діла, або котóre вінъ уважавъ за добре, щобъ не встрявавъ туди й вінъ, радіючи добру всею душею, а найбільшъ — якъ вѣбрали ёго дворяне Хárківського уїзду своїмъ предводителемъ. Живъ вінъ найбільшъ у городі; кўпцемъ горнулось до ёго найкраще Хárківське товариство, и хотъ не висóкихъ нау́къ учівся зъ-мáлку Квітка, а про те, начитáвшись книгъ и наслухавшись розумнихъ людѣй, не зневажавъ себѣ ні речáми, ні писáннямъ, я́ко неу́къ. Головáтий вийшовъ изъ ёго чоловікъ, а до тóго щі́рий душею и сёрцемъ до вся́кого благо́го діла похі́пливий. Тимъ и святá ёго пáмять, я́ко граждáнина, поміжъ Хárківцями, и не б́уде вона забв́енна, пóки Хárківъ сто́ятиме.

Підхóдили вже сорокóві лїтá ёму, а пробувавъ вінъ собі молодикóмъ. Отъ же тамъ указавъ ёму Богъ и пáру, де вінъ найбільшъ потребівъ прáці и кóшту. Впáла ёму въ óко институтська наставница, Анна Григóриевна Вульфъ, заїжджа зъ столиці; одружівся вінъ зъ нею и до концá дней своїхъ дяковавъ Бóгу за добре подру́жже. Діт́ей

у їх не було, а про те жили собі вдвох тихо да лібо: одно одному якъ разъ припали до впадоби. Квітка нашъ, не звикши жити въ рѣскоши, одрѣкшись одъ неї зъ-мáлку, оддавъ брáтові сѣла й зѣмли, собі виговоривъ невеликі гроши про нѣжду да будиночокъ на Основі, поблизу пішного брáтнѣго будинка. Тамъ вінъ проживъ зъ десятитокъ, чи бѣльше, остáннихъ своїхъ лѣтъ, до 1843 року, вижджаючи въ гóродь тѣлько на слѣжбу; бо не покидавъ слѣжби Квітка до смѣрти: слѣживъ вінъ то предводітелемъ дворянства, то совѣстнимъ суддею, то предсідателемъ уголовної палати, трѣдячись на добро товариству, скѣлько було ёго снаги и кебѣти.

Симъ спóсобомъ, не знаходячи іншого, задовольнявъ Квітка свою душѣвную тревóгу чи той неугамований порівъ виливáтись у крáснихъ рѣчáхъ, у висóкихъ розмóвахъ съ чоловічимъ сѣрцемъ, у хвалѣбнихъ піснáхъ Создáтелеві всякої красоті, котóру óко вбачáе, сѣрце чує и рóзумъ познає. Отъ же й тутъ ёму було такъ тѣсно, якъ у монастирѣві, и не до впадоби припадало ёму сѣетне, пащиковáте, хибкѣ товариство городськѣ. Душá жадáла іншого пѣприща, іншого спóсòбу проявити себѣ мѣрові, а якъ знайти те пѣприще, якъ обрѣсти той спóсòбъ, не знáла. Не такъ бо

XVII

повѣдено нашого Квітку зъ-малку, не такі кругъ ёго обертались люде, щобъ ёго великий природній даръ поэтїчний процвѣвъ у свою пору и приходивъ одъ року въ рікъ изъ сїли въ сїлу. Не знавъ вінъ самъ, якї въ ёго крила, не роспускавъ їхъ на всю ширинѣ, не смївъ піднятись вище свого щоденнїго дїла. Бо тїлько лиричний даръ прориваєтця у поэта самостайно піснею, и не треба лиричному поетові великої словесної науки, щобъ явити мїрові всю красоту души своєї. Вивретця въ ёго зъ сѣрця вопль — и въ тому воплї весь чоловікъ обявитця. Квітка родився епикомъ; довго мусивъ вінъ, самъ того не видавши, совершенствовати свою мисль, поки вона здужала вийти въ словесному образі ясною всякому, всякому розумною. Пройшли молоді літа въ тій таємничій науці, повернуло къ старості — и оттоді вже тїлько далась ёму та повнота слова, безъ которої епикъ остаєтця недорікою, силкуючись создати свою епонею. Тимъ-то всі лірики обявляютьця зъ-молоду, а всі епики дають себе знати на повороті къ старості, — хто ранше, хто пізнійше. Такъ було зъ Гомѣромъ, такъ було зъ Дантомъ, Сервантесомъ, Мильтономъ и Вальтеромъ Скоттомъ. Хоть и немає общого, неодмінного закону для словесного дару, а все жъ духъ

XVIII

чоловічий мусить доходити свого совершенства своїми візрастами, и останне совершенство словесного дару кінчається епосомъ, починаючись лірикою. Рано вінчається славою природній лірикъ, и не скоро її дослужується епикъ.

Отó жъ и Квітка мало не скоротавъ віку, поки почувъ на своїхъ власнихъ силахъ и давъ добру ознаку свого великого дару. Найбільшъ ёму те шкодило, що, зріши на Українському слові, обертавъ вінъ середъ товариства иноязічного. Товариство не знало ёго, и самъ вінъ не знавъ, до чо́го ёго послано въ миръ. Тимъ, устриваючи до громадськихъ справъ, почавъ вінъ ище съ 1816 року писати для Харківського журна́ла розправи про институтъ, *затиски, письма*, комедії на театръ и всяку всячину; а встрівши до столичнихъ журна́лівъ, зъ наради приятелівъ, — писавъ романи на кшталтъ журна́льнихъ; и якъ усе те робилось для самого панства, то й стало минутною забавкою панській громаді. Більшъ не знали пані, чо́го одъ Квітки домагались; взяли вони зъ ёго, що хотіли; догодивъ вінъ усякому їхъ проханню и всякій раді. Заплативъ Квітка велику и тяжку дань своєму вікові, и нехай бувъ би въ ёго менший даръ, — потонувъ би вінъ и зникъ зовсімъ міжъ сучасниками, не знало бъ

ёго потómство и не вважало бѣ за великого писателя. Бо хто жъ теперъ стане читати ёго недо-
 рiкъ »Халявськихъ«, »Стóлбиковихъ« и всякі ин-
 шi оповiданнiа иноязiчною мóвою? Не ёго була
 мóва, — не дала жъ вона ёму й сёрцемъ до сёр-
 цiа промовляти. Бо до чужóго не заговоришь
 такъ, якъ до рiдного, и чужимъ язiкомъ не до-
 сягнешъ до чужóго сёрця. Тайна велика въ сёму
 моёму словi, и розумна ся тайна найбільшь ве-
 ликимъ поетамъ народнимъ. Пóти вони живуть не-
 дорiками середъ мiру, пóки не впадуть на свої
 власнi струни, и тiми-то вже струнами рiднi сер-
 цiа потрясають, и тiї-то вже струни дзвонять дов-
 го изъ рóду въ рiдъ и содёржать неземною сво-
 ёю сiлою цiлость нацiї, хоть би й по всёму свi-
 ту распорóшеної. Нехай би мёнший бувъ даръ
 у Квiтки, — удовольнiвся би вінъ иноязiчними
 своїми писаннями и бiльшь ничóго не возжадавъ
 би. Атó нi: вінъ чувъ, що въ тихъ писанняхъ
 krásний Бóжий миръ и чоловiча жизнь середъ
 krásного мiру Бóжого не оддались такъ правди-
 во, якъ вонó есть у насъ передъ очiма. Вінъ по-
 чувавъ на сiлахъ, що здолае дойти щiршої прав-
 ди въ малёваннi, и домiгъ самъ одъ себе, чо́го
 нiхтó не знавъ одъ ёго домогати́сь. Того мáло:
 якъ заходила рiчъ про рiдну мóву, всяке ёму до-

казувало, що вона згідна на одно сміхотворство и не здолає бѣ то ніхто поважну повість рідною мовою оповідати. Хто бѣ же подумавъ, що сі пустословні рѣчи прорвуть на рідній землі велике жерелó воді живóї?... Квітка загорівсь святою думою — сказати святе слово про святі души, котóрі не съ книжокъ воспитались. Взявъ вінъ найнижшу матерію до оповідання зо всіхъ, які були въ ёго предѣ очима: покінувъ дворянъ, покінувъ суді, институті, монастирі, взявъ неписьменного, тёмного, найпрóстшого собі хлѣборóба и оповідавъ ёго жѣ мовою, щó въ ёго въ господарстві, въ сільській околиці и въ хаті міжъ жінóцтвомъ діетця. Всяке слово и діло вінъ изобразивъ такъ, якъ вонó іменно есть и якъ інше й бѣти ёму не можна. И вийшовъ у ёго красний Бóжий миръ ищѣ на́че красній, ніжъ у насъ передѣ очима. Се такъ, якъ подівисся въ тѣху воду и вбачишь тамъ нѣбо й зѣмлю, и здасться тобі, що нѣбо й земля у якусь нóву ліпоту въ томۇ водному світі облекліся. Такъ и въ оповіданні Квітки красний Бóжий миръ ищѣ на́че красній здасться, ніжъ вінъ есть у насъ передѣ очима. И вийшли въ ёго люде живі-живісінькі, и щó въ їхъ у душі діялось, щó въ сѣрці въ їхъ ворухілось, усѣ те намъ, якъ на долоні, въ ёго показано.

Росказує вінъ про Марусю и її Василя, про старого отця й матір, а тобі здається, ніби се вінъ твоє серце положивъ у себе передъ очима и вичитує по йому все, що ти зъ самого малку чувъ самъ у собі и якъ кипівъ ти въ молодому вікові, и якъ туговавъ на старості. Все те свіжимъ, поважнимъ, щиримъ словомъ, якъ пісню, вінъ виспівавъ. И прочитавши повість про Марусю, чуєшъ душею, наче якась музика пройшла тобі черезъ душу и настроїла її на вишчий, на якийсь небесний ладъ, — що знявся бъ одъ землі и полінувъ би голубіними крилами одпочіти одъ земнихъ мукъ тамъ, де тії чисті душі, помучившись міжъ нами, одъ своїхъ мукъ одпочивають. 'Отъ коли знайшовъ вінъ, самъ того не чаявши, інше собі поприще, інший спосібъ проявити себе мірові!

Написавъ Квітка свою повість »Марусю« — и хто ні прочитавъ її, всяке плакало. Чого жъ плакати, читаючи »Марусю«? Хибá її доля дуже нещаслива? Ні, тутъ не печаль обгортає душу, — не зъ сєі криниці течуть у читателя слєзи. Душа тутъ обновляється, вбачаючи пішну красу дівочу и чисте дівоче серце. Се не Маруся въ насъ передъ очима: се наша юность, се тії дні святі, приснопамятні, якъ и въ насъ було krásно, чіс-

то и свято въ сѣрці. 'Отъ щó насъ тутъ чарує; óтъ щó підіймає вгóру на́шу дýшу! Побáчили ми себе́ въ тій дівч́ині, пі́шній красóю и непорóчній сѣрцемъ, мовъ глянóули въ вóду на сво́ю молодý врóду, — и якъ же то намъ ж́ити на св́іті схо- т́илось! Кр́асень Бóжий миръ, а ще кр́аща душ́а чолов́ича, и т́ягне вона́ насъ до себе́ непоб́ідимою с́илою. Великі́ сќарби сво́єї блáгости розс́ипавъ Богъ у сво́му кр́асному м́ірові, а ще б́ільшими сќарбами збогат́ивъ чолов́ичу дýшу. И не тогó намъ хóчетця ж́ити, щóбъ т́ільки на Бóжий миръ див́итись: б́ільше намъ хóчетця душ́ею въ чуж́і дýши вхóдити и благодáтні сќарби на сќарби мн́яти. Об́ійшла насъ ч́арами Кв́ітч́ина Марýся; зъ не́ю ми почáли ж́ити тимъ идеáльнимъ щ́астемъ ч́истого сѣрця, котóрого н́іхтó зъ насъ не дознáвъ сам́имъ д́іломъ. Зневір́ившись томý щ́астю въ сво́й дóлі, тутъ ми дал́і ё́му зновъ віру; засл́ухавшись моѓущихъ, влад́ичн́ихъ р́іч́ей по́эта, зай- ш́ли ми въ ё́го рай, не постер́ігши, яко́ю стéж- кою, яќими двер́има, — и здалóсь намъ, щó справ́ді рай на зем́лі бува́є. Зацві́ло въ на́шій ду- ш́і весня́ними кв́ітами, и лю́бо намъ и в́есело зда- лóсь на св́іті одъ чаровн́ичо́ї омáни по́эта. Тутъ- то вінъ поч́ина́є обривáти въ насъ передъ оч́има кв́ітку за кв́іткою, — и ось, незабáромъ уж́е

XXIII

сумна пустиня розлягається на всі сторони кругомъ нашого сѣрця; и якъ недѣвно давали ми віру земному щастю, такъ теперъ не доймаємо віри ніякому блаженству на землі. Страшно становитця намъ середъ міру; душа наша, якъ сполохнутий голубъ, зривається зъ землі и возлітає въ ті таємнічі сторони, про которі чѣємо тільки, що нема тамъ ні печали, ни воздыхання, а їхъ ніхто зъ насъ не довідаєсь. Симвъ образомъ нашої душі, сумної, сполоханої и летящої кудись далеко, за край свѣта, стоять передъ нами, въ повѣсті Квітки, мати и бѣтько Марусини. Тутъ передъ нами неміць и сила душі людської, тутъ и упадокъ и торжество; тутъ горе естества земного піднялось до поезіи — и вже мати не тужить по дочці, а, мовъ поэтъ, воспіваетъ пішну и красу, чисту и душу, високу и долю небесную; уже бѣтько не вбивається передъ домовиною, а, мовъ який пророкъ, мовъ не своєю силою, прорицає людямъ Божі замогильні тайни. Отсе-то все вкупі, оповідане поважно и вповні, безъ усякої хіби, оповідане съ тимъ порядкомъ, которий въ епосі займає місто стихотворної міри, — отъ що тутъ возводять душу до найвищої вишини духовної, до поетичного святого восторгу; душа жадає обізвається на ті поетичні речі такими жъ

са́мими реча́ми — и знахо́дить, замість їх, тілько слези. Такъ создавъ Квітка своєю повість-поему »Марусю«. Вложивъ вінъ сюди весь даръ свій промовляти серцемъ до серця. Тутъ розумний вбачає всю ёго віру и всю исторію ёго власного серця. Се найщірша ісповідь, яку тільки здолає писатель принести передъ міромъ. Тутъ увесь Квітка, який вінъ бувъ на-самоті зъ самимъ собою, и правду говорили ті, що казали, наплававшись надъ »Марусею«: »На ёго надгробкові написати бь тільки: *Авторъ »Марусі«*.

Отъ же були й такі цінгелі, которі дяковали Квітку, що написавъ книжку, понятну для їх лакеївъ, и що лакеямъ їхъ есть чимъ забавлятися, сидючи по прихóжихъ. Сміявсь надъ ними Квітка, а въ насъ болить серце, що стуманіли пропосвіщені наші люде, одрізнівшиє одъ тёмного шибн народу, и вже оглұхли до найкрасчихъ річей, якими ма́ти дитину пестує, якими ба́тько сина добру навчає, якими сестра́ брата голубить, дівоче серце передъ козацькимъ у пісняхъ сповідаєтця. Чи багáто жь бо міжъ ними такихъ, которихъ ви́пестила рідна ма́ти? Матіргамъ сихъ просвіщенихъ гордовниківъ народніхъ треба було въ корса́жи шнурова́тись, а не дитину годовати, да надъ коліскою котка́ виспівувати, да вночі

по дѣсять разъ одъ сна прокидѣтисъ. Випестили їхъ чужі, недбалі рѹки; згодоваło їхъ чужѣ, не животворне молоко. Чи багáто мїжъ нимі такіхъ, котóрихъ рідний бáтько вчивъ дóброму рóзуму, укáзуючи на дóбрихъ и ледáчихъ прѣдкївъ своїхъ? Учено їхъ инозѣмнїю, наѣмницькою мóвою, и вкáзовано їмъ не на розлóгї пустїні, котóрі, якъ та нїва Евáнгельска, вижидáють прáведнихъ дїлателей, а на висóкі мўри, десть понадъ морáми поставленїи и нарóдними гордовникáми прослáвленїи (¹). У кóго зъ нихъ булі сѣстри-жалїбнїці, котóрі бъ розважáли їхъ тўгу тимъ самїмъ слóвомъ, котóримъ и весь миръ нашъ у своїй тўзі сумўе? Сѣстри їхъ розмовлáли зъ нїми инозѣмнїю мóвою; а инозѣмня мóва не пáдає на дўшу дощѣмъ животворящїмъ, — сїпле вона слóвами, нáче холóднимъ снїгомъ. Де жъ сѣрце дївóче знаїде такий гóлосъ лóббий и нїжний, якъ у нáшихъ піснáхъ? Чужїмъ, учѣнимъ гóлосомъ промовлáє те нїби просвїщѣне сѣрце до такогó жъ просвїщѣного, и обїдва однó одногó не розумїють; бо розмовлáють наготóвленними десть далѣко для нихъ рїчáми. Не знають вони тихъ лóбощївъ, що чїс-

(¹) Вся бо истóрїя всемїрна — глáньте — до сѣго чáсу нїякъ не одїрветцá одъ тихъ недостўпнихъ поберѣжївъ, де сїла стáла зъ давнїхъ давень вїсче прáвди.

ті, нічимъ не заправлені, течуть изъ сѣрця въ сѣрце, якъ вода криничня; не знають вони вольнихъ лѣбоощівъ, которі, якъ та жизнь, не питаютьця въ чоловічого розуму, де їмъ, у якѣ время и зъ якими обстанѣнками обявѣтись. И живуть вони середъ рідного плѣмя, якъ капарѣйки въ клітці, не відаючи, що за вікномъ ще більше свѣту, ніжъ у вікні, — живуть, виводять пташать у своєму тѣсному затворі, и щебечуть по-своѣму, думаячи, що и весь миръ людський повиненъ такъ щебетати. И ширатця по Вкраїні чужі звичаї, що той кукіль у пшениці, и Господь одінь знає, чи кукіль віглушить пшеницю, чи, мѣже, прострѣтця колісь изъ нѣба благотворяща, всепоборяюща рука и віполе пшеницю, котору самъ Господь засіявъ. Поки жъ те станетця, озиваєтця рідне, голоснѣ слово наше одъ Карпатъ до Есмані рідною голосною мовою, и на самихъ своїхъ гряніцяхъ оказує мірові могутнихъ речниківъ своїхъ, пророкующихъ мірові народню духовну самостайность нашу. На самому бо краї нашої мови рідної, де вже иноязичня мова напірає на наши берегі, заливаючи низини наши, — у Слобожанській Україні, котѣра сіла колісь осадями на порѣжнихъ зѣмляхъ Московського царѣтва, явився Квітка зъ своїми народ-

німи оповіданнями; явився жь вінъ, якъ скеля середь моря, вірнувъ изъ глибині, котóra вже й ёго бу́ла поняла, и ставъ висóбкимъ поэтомъ свого рідного міру, б́вши малімъ писателемъ иноязічної словесности.

Знаючи добре, що небагато зна́детця міжъ критиками журнальними людéй, котóрі зложать цінú ёго «Марусі», абó й зовсімъ не зна́детця, вінъ відумавъ сміхотóрну кáзку про салдацький портреть, — и въ тій кáзці швець іменно такъ праведно с́дить объ малярстві, якъ судила навпоселі критика объ «Марусі». Въ «Салдацькому Патрети» в́ставивъ Квітка, якъ инозёмщина за-заливае наші народні низині, якъ нікчёмніе народъ нашъ, Бóжа пшениця, одъ того ќколю, що всіано міжъ ёго. Сміетця вінъ зъ душі, сміетця й читáтель зъ нимъ, а сёрце ніе, вбачáючи, якъ убóга и смиренна правда одкупóуетця одъ смілої наха́би кв́ртою горілки, щобъ в́бачила наха́ба, що правда пробóвгнула за сéбе слово....

«Мертвёцький Вели́кдень», трéйтя пóвість Квітина, малóе намъ селяніна-пъяніцю, якіхъ багáто по Вкраїні; бо не безъ вáжної прич́ни «правда на́ша пъяна спить», якъ мовлявъ той узловáтий Шевчénко. «Ко́лі вона́ проќнетця», одінь Богъ знае, а теперъ такóму живописцеві, якъ

Квітка, тільки осталося одно — малювати, якъ воно єсть, на сміхъ и огиду лю́дямъ статѣчнимъ. И коли предтавить писатель жизнь півнимъ слівомъ своїмъ, якъ вона єсть, не даючи їй ніякого толковання, не задавши собі ніякої філософичної теми, то въ ёго писанні сама собою буде філософія и мораль, и скільки розумний вбачає въ житні самій, стільки вбачатиме и въ поетичному образі житні. Вся жъ отта дрібно́та писателівъ, що думаютъ служити художествомъ громадськимъ нудамъ, або що, всі вони пеують марне папірь и морочять плóхі гóлови, котóрі, не читавши їхъ, знайшли бъ, може, якé лóчче собі читанне. Найперше діло для писателя — возлюбити ближнього, яко себе самого. Хто такъ возлюбить ближнього, маючи даръ словесний, той тільки зрозуміє ёго, якъ свою дýшу; а зрозумівши такъ ближнього, якé ні скаже про ёго слово, скаже такъ праведно, якъ на щірій ісповіді. Оттуть - то й тайна глибини слова, тутъ вона, тайна сили и вла́сти, котóру має надъ нашою душею слово великого таланта. Бо то не вимізоване слово: то живий гóлосъ живої душі, а всяка душа намъ рідна, якъ сестра братові, и горнемось ми до неї, якъ сиротá до свого на чужині; покинувши, занедбавши все, тóлимось ми до рідного

лѳня, радіючи сѳрцемъ, що озвѳвъ до насъ испо-
серѳдѳ чужині знакѳмий гѳлосъ. И нѳгдѳ не знай-
демо такѳї потѳхи й порѳди, якъ у тихъ щѳрихъ
рѳднихъ рѳчѳхъ; збогатѳть вони насъ надъ усѳкѳ
їнші багатѳства й сокровища. Сей есть смисль и
рѳзумъ, на що Бѳжа премѳдрость посилѳе мѳжъ
насъ вѳцѳхъ людѳї, котѳрихъ слѳво розжѳнно,
яко огнь, котѳрі озирѳють миръ, мовъ тѳ много-
очѳтнѳ херувѳми, котѳримъ немѳе тѳйного, щобъ
не одкрѳлось, и котѳрі, сповѳдаючись щѳрою ду-
шею передъ мѳромъ, усѳякому чоловѳковѳ одкрѳ-
вѳють у своѳї спѳвѳдѳї ѳго жъ влѳсну дѳшу. Якъ
у тѳмну комѳру внѳсши свѳтло, покѳажешъ самѳму
господарѳвѳ, де що лежѳть и що вѳ непорѳдку, и
вѳ чѳму недостѳтокъ, такъ сѳ вѳцѳ люде духѳв-
нимъ свѳтломъ освѳщають духѳвний мракъ нашъ,
и блѳго томѳ чоловѳковѳ, котѳрий корѳстуетця зъ
сѳго свѳтла!

Вѳ повѳстѳ »Отъ тобѳ й Скарбъ!« изнѳвъ нама-
лѳвѳвъ Квѳтка ледѳчого пѳянѳчку (да ще до тѳго
й дѳрника), якъ и вѳ »Мертвѳцькому Велѳкоднѳ«;
тѳлько напрѳтивъ ѳго безпѳтства поставивъ тутъ
людѳї трудѳящихъ, котѳрі живѳть у закѳнѳ Бѳ-
жому и своѳ сѳмѳ держѳть у всѳякому порѳдку,
не даючі нѳкѳму розопсѳти. Тутъ изнѳвъ читѳ-
тель, такъ якъ и вѳ »Мертвѳцькому Велѳкоднѳ«,

наткнѣтця на науку дѣлаго житія, на истѣчникъ водї живої, на Бѣже Слово, и вбачить изъ жалемъ душѣвнимъ, що той истѣчникъ смїттемъ закида-но, и здивѣтця, якъ ищѣ сей миръ держитця на правотї: що скїлько-то тїхъ хранїтелївъ право-тї, тїхъ передовикївъ Христѣвого стада про своѣ дїло байдѣже! забѣли вже, якъ єго й чинїти, якъ єго й на корїсть душѣвну мїровї обертати. Ви-гѣкуе оттой фїлософъ у цѣрквї *Дьянїя* «по стро-фамъ», *аки мльдь звенїща*; а бѣде жъ изъ єго незабаромъ пастирь душъ... якъ же вїнь упасѣ овцї свої? Тїмъ-то Господь не вповає на розумъ розумнихъ, промишляючи объ спасѣнїї людѣй своїхъ, и совершає собї хвалѣ *изъ устъ мла-дѣнцївъ*. Сѣрце старѣго, неписьмѣнного батька тої семї благочестївої, що зїбралась празникъ святою паскою празновати, восхвалило вже Го-спода дѣма, поглядючи на дари рукї єго, на свою сѣмью цвїтущу, на пѣвень стїль брашенъ праз-никѣвихъ; а въ цѣрквї учѣний дѣрень глумїтця надъ святою пѣвїстю про дїла апѣстольскї и ту-манїть своїмъ читаннемъ охѣчихъ слѣхателївъ.

Повїсть «Кѣзирь - Дївка» — гїркий докїрь тимъ людамъ, що вїбились изъ тѣмного, неписьмѣн-ного народу у закѣнники, да й засїли въ закѣнахъ, якъ мїши въ засїці. Багато тутъ перебравъ їхъ

писателі, и то все, ма́буть, портре́ти живи́хъ люде́й, бо те́рся самъ ви́нъ міжъ судово́ю бра́тією и надиві́вся на і́хъ ле́дарство. Тутъ и губерна́торъ воро́чаєтця міжъ ні́ми, на́че йгра́є въ піжмурки: ко́го пійма́въ, той и ё́го; а пра́вди насто́ящо́ї, за папі́рами да чина́ми, не ба́чить. Кві́тка бо́явся тако́го па́на знева́жити; похвали́въ ви́нъ ё́го за до́бру ду́шу, а все ві́дно, що́ ся до́бра ду́ша не зна́є, куди́ ї́й поверну́тись, бо, зви́чайно, зрі́єть губерна́торъ паненя́мъ, на рука́хъ прислу́жниківі́въ, кото́рі подава́ли ё́му зъ-ма́лечку все го́товеньке; то ї́ на ста́рості́ трю́дно бу́ло ё́му дойти́ яко́ї бь́ ні бу́ло пра́вди свої́мъ ро́зумомъ, и все погля́дувавъ ви́нъ, що́-то ё́му ни́жчі́ чини́ ска́жуть. Лу́чився до́брый чоло́вікъ, що́ наві́въ ё́го на до́бро; то ї́ зробі́въ ви́нъ 'Івзі́ до́бро. А якъ-би́ вте́рся въ ё́го канцеля́рню воло́стній пи́сарь, прикрі́вшись значни́мъ чи́номъ; то бу́въ би Левко́ певно́ тамъ, де ко́замъ ро́ги пра́влять. А панъ губерна́торъ ра́дівъ би собі́ душе́ю, що́ такі́ ви́нъ не ле́жнемъ лежи́ть, а служі́ть и трю́дитця надъ ді́лами... служі́ть воло́стні́мъ писаря́мъ у чина́хъ за по́кришку, и трю́дитця до́ поту́ надъ папі́рами, да ї́ тілько́ жь....

Не ста́ло бь́, зда́єтця, ї́ снагі́, якъ́ би́ схоті́въ хто́ все те́ слова́ми ві́словити, що́ ти́сетця въ го́-

лову съ повістей Квітчинихъ. Да й на що всяку річъ вияснити? Квітка самъ за себе говорить, и въ ко́го е розумъ, той и самъ ёго повісті зрозу-міе и правду зъ нихъ на свою користь вітягне, — въ ко́го е сёрце, той и самъ зложить цінú ёго писаннямъ, тимъ словеснимъ скáрбамъ, во віки вічні драгоціннимъ. Тимъ-то й не хочу я безъ потреби перегóртувати всёго Квітку по листóч-камъ, а глашú про ёго передь громадою своё слó-во огúломъ, въ інтересі всенарóднёму, виступив-ши наперёдъ своєї лáви и чýючи за собою тися-чи, котóрі мóвчки слúхають готóвого, а дúмають душею по-моёму.

Перейдемо жъ инче до повісти: »Дóбре робí, дóбре й бóде«. Нáши землякí звíкли на íншихъ усé звертáти, а себе неповíнными въ своій бídí чинíти, забúвши, що не зъ нéба вони на зéмлю впáли и що булі въ íхъ ледачі дídí й прáдídí. Все те пускають нáши землякí въ непáмять, и вміють тíлько на свою дóлю нарікáти, а нема, щобъ за дóбрí дíлá, за чоловіколюбство вхопíтись и тíми дíлами съ калюжи на сýшу вибíра-тись. Все ждуть, чи не вíзволить íхъ изъ нúжди й бídí якáсь невидíма помíчъ, а тогó не знають, що ся помíчъ ко́жному зъ насъ зáразъ изъ нéба подаётця, скóро загорíсся Христíянською лю-

бóвтю до бліжнёго, и коли бъ у насъ явилось більше чоловіколюбцівъ, то заразъ би вроділась міжъ нами громадська сіла и мирська правда. Не іншою бо дорóгою дійдемо до krásчого порядку громадського, якъ дорóгою правди Християнської. И Христóсь сказавъ рабамъ гріха, а черезъ гріхъ и всячеськимъ порабоцєнимъ (бо гріхъ, а не яка сіла, оддає чоловіка чоловікові въ неволю; сіла ламле вже трўхле дєрево), и Христóсь, говорію, сказавъ: »Якъ зрозумієте правду, то правда й вїсвободить васъ«. Отсея-то правда приснілась нашому Квітці (бо побачишь її хибá вво сні): що якъ би то було дóбре, коли бъ усяке дбáло не про сєбе одного, а тако жъ и про бліжніхъ своїхъ! Розгорілась єго чїста душа одъ благóї дўмки, и згадавъ вінъ про селяніна, котóрий підъ голóдний рікъ не звóнтпивъ простовати Христóвою дорóгою, не злякавъсь бідї, не звернувъ на бїкъ, а зробивъ своє дїло по-Евангельскі. Бувъ справді такий мужъ міжъ селянами, и справді оберну́лись до єго зємські влáсті, якъ до праведника; бо велика бїда всяке хїже сєрце навчає розуміти сілу праведности. Тутъ нема вїдумки. Здаєтця вонó вїдумкою и не ймєтця томú вїри тїлько въ спокóйні чáси, якъ не висїть надъ головáми нашими страшєнный гнівъ Госпó-

день. А погляньте по історії: хто въ смутні часи виступавъ напередъ усіхъ и всіма верховодивъ? виступали люде праведні, герої. Отъ же такимъ явився підъ голодний годъ селянинъ Квітчинъ, Тихонъ Брусь, и показавъ, що зможе чоловікъ сілою правоті своєї, возлюбівши ближнього, яко самъ себе, які жорстокіи серця підгорне підъ своєю волю, які запеклі душі до себе прихилить. Велика, мабуть, сила добра, коли зло обреться зъ нею одъ початку віку, да й ніколи на поборе. Отсе жъ и Квітка неспрорядкою, а живимъ образомъ, показавъ землякамъ своїмъ, якъ досягати красчої долі на світі, и що самі вони своєю недбалостю про мирське благо топлять себе глібше да глібше въ болоті.

Эге, панове! не зъ неба намъ наша доля впала: були въ насъ діди й прадіди, що намъ її своєю ледачою жінзньо придбали. Такъ, відно, думавъ и Квітка, пішучи дальшу повість: «Конотопська Відьма». Вознегодовавъ вінъ праведнимъ духомъ своїмъ на безпутство, въ котóрому наші предки зникчємніли, на дурний рóзумъ їхъ, що оддавсь самохитъ такимъ пройдісвітамъ, якъ Бруховецький и єго преемники зо всею їхъ чєлядьо, хижою, лінївою, лукавою и недбалою про мирське благо. Взявъ вінъ зъ останніхъ часівъ Гетьман-

щини дурника-панича, котóрого по порóді и достáткамъ, а не по ви́бору коза́цькому поса́жено со́тникомъ на го́лову коза́цтву, стумани́лому вже, забíтому вже, запо́еному вже старши́ною навіки. Возму́тившись душе́ю, намале́вавъ вінъ у своїй по́вісті отáру несмі́слену, а не грома́ду Коното́пську, бо й спра́вді до то́го дохо́дило, да й тепе́рь ище́ есть по се́лахъ, що лю́де не зна́ють ні свого пра́ва, ні своєї че́сти, ні хтó вони́ такі, ні для чо́го живу́ть на світі, ні якъ їмъ за́ що взя́тись; дівля́тця, лупа́ючи очі́ма, якъ овéчки, и що́ ска́же їмъ лука́вий писаре́ць, птя́вка людсь-ка́, те вони́ й ро́блять. Такъ и тутъ, у »Коното́пській Відьмі« . Не по́нявъ би віри, коли́ бъ не бу́ло й тепе́рь по Укра́їні тако́го о́дуру, тако́ї нікче́мности въ сільскихъ грома́дахъ. И самі́ ті, що пра́влять сі́ми грома́дами, и самі́ вони́ не тямля́ть, що́, на́ що и до чо́го вони́ зъ ні́ми дію́ть. Зна́ють тілько́ одно́: ша́рпай, коли́ ша́рпае́тця; ску́бі зъ овéчокъ во́вну, коли́ скубе́тця; топчи́, ко́го поду́жаешъ, по́ки тебе́ само́го не затопта́но. Густи́й мракъ обня́въ усі́ го́лови и обгорну́въ усі́ ду́ши. Мовъ би сю́ді Хри́сто́съ ище́ й не прихо́дивъ; мовъ би тутъ діо́де сидя́ть ище́ *во тьмѣ и снѣи смѣртнѣи*; мовъ би тутъ благові́ствова́нне Бо́жої пра́вди ище́ не возгласі́лось! »Ко-

ноготпська Відьма» Квітчина одкриває передъ нашими очима якийся гидкий миръ язичества. Читаетъ — и серце заниває: що скільки-то віківъ пройшло надъ землею съ того страшного часу, якъ повішено на дріві всемірного Благовістника Божої правди, а люде въ насъ идосі сидять во тьмъ и стъни смертный! Коли жъ то зникне и розсіється тьма, и де ті уста, що возвістятъ народові ёго спасєніе? Читайте, читайте »Конотопську Відьму« всі ви, чающі пришєствія Господня, чающі воскресєнія мєртвимъ и бѹдущої жїзни, и молітєсь пѹдвигами мѹжєства душєвного: *Ей, грядї, Гѹсподи Іисѹсе! ей, грядї скоро!...*

П. КУЛІШЪ.

Писано въ хѹторі Мотроновцї,
рѹку Божого 1858, февралї 18.

27876

Эта брошюрка прилагается бесплатно при «Пові-
стяхъ Квітки», изданныхъ П. Кулишемъ. Всѣ, купив-
шіе уже «Повісті Квітки», получаютъ ее отъ книго-
продавцевъ, которымъ издатель выдаетъ эту бро-
шюрку съ такимъ условіемъ.